

Erken Yunan Felsefesi
John Burnet

ERKEN YUNAN FELSEFESİ

John Burnet

M.A., LL.D., F.R.A.

ST. ANDREWS ÜNİVERSİTESİNDE EMERITUS YUNANCA PROFESÖRÜ

DÖRDÜNCÜ YAYIM

Çeviren
Aziz Yardımlı

İdea • İstanbul

İdea Yayınevi
Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul
iletisim@ideayayinevi.com / www.ideayayinevi.com / www.ideasatis.com

Bu çeviri için © AZİZ YARDIMLI 2013

Early Greek Philosophy,

Fourth Edition 1930

Erken Yunan Felsefesi olarak birinci yayım 2013

Tüm hakları saklıdır. Bu yayımın hiçbir bölümü

İdea Yayınevinin ön izni olmaksızın

yeniden üretilemez.

Baskı: Umut Matbaacılık

Fatih Cad. Yüksek Sok. No 11, Merter — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978 975 397 103 4

ÜÇÜNCÜ YAYIMA ÖNSÖZ (1920)

Bu çalışmanın bir üçüncü yayımı gerekli olduğu için, ve Almanca'ya¹ ve Fransızca'ya² çevrildiği için, doğal olarak başka herkesten daha çok bilincinde olduğum eksikliklerine karşın, çalışma yararlı bir amaca hizmet etmiş olmalıdır. Bu üçüncü yayım üniversite öğretmenlerinin boş zamanlarını kaçınılmaz olarak oldukça kısaltan savaş koşullarının gerilimi altında hazırlandı, ve yayımlanışı aynı nedenlerle istemiş olabileceğimden daha uzun bir süre gecikti.

Amacım erken İyonyalı öğretmenler ile dünyaya yeni bir şeyin—bilim dediğimiz şeyin—geldiğini ve ilkin onların Avrupa'nın o günden bu yana izlediği yolu saptamış olduklarını göstermek olmuştur, öyle ki, başka bir yerde dediğim gibi, bilimin “evren üzerine Helenik yolda düşünmek” olduğunu söylemek onun yeterli bir betimlemesidir. Bu nedenledir ki bilim Yunanistan'ın etkisi altına girmiş olan halklar arasında olmanın dışında hiçbir zaman varolmamıştır.

Yirmi beş yıl önce *Erken Yunan Felsefesi*'nin ilk yayımı çıktığı zaman konu bu ülkede henüz genel olarak Hegelci bir bakış açısından ele alınıyordu, ve benim vargılarımdan birçoğu paradokslar gibi göründü. Bunların bir bölümü şimdi çok sayıda insan tarafından kabul edilmektedir, ama henüz bir karşıtlık ile karşılaşan ikisi vardır. İlk olarak, Parmenides'e “Materyalizm”in babası demeyi göze aldım, ve bugün bile kimi çevrelerde onun bir İdealist (modern bir terim ki, Yunan felsefesine uygulandığı zaman çok yanıltıcıdır) olduğu ileri sürülmekte, ve bu “materyalizmin asıl özünün özdeksel dünyanın, duyu dünyasının gerçek dünya olduğu”³ ve Parmenides'in hiç kuşkusuz duyu dünyasına tüm olgusalılığı yadsıdığı zeminine dayandırılmaktadır. Hiç kuşkusuz yadsumuştur, ve, eğer Materyalizm terimini ileri sürülen anlamda kullanmış olsaydım saçmalıyor olurdu. Bununla birlikte, onu anladığım gibi, Materyalistin “özdeği” hiçbir biçimde olanaklı bir duyu nesnesi değildir; Tin olduğu kadar, ya da ondan daha çok olmak üzere, bir

¹*Die Anfänge der griechischen Philosophie, aus dem Englischen übersetzt von Else Schenkl* (Berlin, Teubner, 1913).

²*L'Aurore de la Philosophie grecque, édition française, par Aug. Reymond* (Paris, Payot, 1919).

³W. T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy* (Londra, 1920), ss. 46vs.

ens rationisttir, ve Parmenides'in "varlığı" bu duyusal-olmayan olgusalılığı ayırımsamak için ilk açık girişimdir. Bu gerçekte kitabımın ana savıdır, ve uslamlamanın dirimsel noktası Atomizmin (ki kabul edildiği gibi materyalistiktir) Aristoteles'in ve Theofrastus'un kesin bildirimleri (ss. 245vs) ile uyum içinde Eleatizmden türeyişi üzerinde direktmemdir. Eğer bu yanlışsa, konuyu bütün ele alırım yanlıştır.

Henüz kabul bekleyen öteki paradoks şu savımdır: Olgusalılığı özdekte değil ama biçimde bulan karşıt görüş, kısaca Platonist görüş geriye Pisagorculara gider, ve Platonik Akademinin günlerine dek eksiksiz duruluk içinde formüle edilmiş olmamasına karşın Sokrates tarafından daha o zaman biliniyordu. Bunun ancak Platonik diyalogların ayrıntıda yeni bir yorumu yoluyla gösterilebileceğine inanyorum, ve şimdi bu görevi üstlenmiş bulunuyorum. On dokuzuncu yüzyılda yürürlükte olan yorumun hiçbir kanıt tarafından desteklenmeyen ve kendilerinde hiçbir biçimde olası görünmeyen belli sayılılar üzerine dayanmış olduğunu tam olarak açığa sermek zorunludur. Bu noktayı burada daha öte tartışmam, ama bunu yapabilmek için çok geçmeden bir fırsat bulacağımдан umutluyum.

J. B.

St. ANDREWS, Temmuz 1920.

DÖRDÜNCÜ YAYIMA NOT (1930)

Bu yayım üçüncü yayımın bir tıpkıbasımıdır, ama birkaç ek göndermeyi ve yazının kendi eşleminde not ettiği tek bir düzeltmeyi katma ve birkaç baskı hatasını ve önemsiz sürçmeleri düzeltme fırsatından yararlanılmıştır.

St. Andrews, Mart 1930

W. L. LORIMER

KISALTMALAR

- Arch. *Archiv für Geschichte der Philosophie*. Berlin, 1888-1908.
 BEARE. *Greek Theories of Elementary Cognition*, by John I. Beare. Oxford, 1906.
 DIELS *Dox.* *Doxographi graeci*. Hermannus Diels. Berlin, 1879.
 DIELS *Vors.* *Die Fragmente der Vorsokratiker*, von Hermann Diels, Zweite Auflage, Erster Band. Berlin, 1906.
 GOMPERZ. *Greek Thinkers*, by Theodor Gomperz. Authorised (English) Edition, vol. i. Londra, 1901.
 JACOBY. *Apollodors Chronik*, von Felix Jacoby (*Philol. Unters.* Heft xvi.). Berlin, 1902.
 R. P. *Historia Philosophiae Graecae*, H. Ritter et L. Preller. Editio octava, quam curavit Eduardus Wellmann. Gotha, 1898.
 ZELLER. *Die Philosophie der Griechen, dargestellt von Dr. Eduard Zeller*. Erster Theil, Fünfte Auflage. Leipzig, 1892.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
KAYNAKLAR ÜZERİNE NOT	30

BÖLÜM

I. MİLETUS OKULU	36
II. BİLİM VE DİN	65
III. EFESLİ HERAKLEİTOS	100
IV. ELEALİ PARMENİDES	128
V. AKRAGASLI EMPEDOKLES	148
VI. KLAZOMENALİ ANAXAGORAS	187
VII. PISAGORCULAR	204
VIII. GENÇ ELEATİKLER	228
IX. MİLETUSLU LEUKİPPOS	243
X. SEÇMECİLİK VE TEPKİ	257

SÖZLÜK	267
--------	-----

DİZİN	290
-------	-----

ERKEN YUNAN FELSEFESİ

GİRİŞ

I. Erken Yunan Felsefesinin Kozmolojik Karakteri. Evrene ilişkin geleneksel görüşün ve alışıldık yaşam kurallarının yıkılışına dek Yunanlar doğa ve davranış felsefelerinin doyurmaya çalıştığı gereksinimleri duymaya başlamadılar. Ne de bu gereksinimlerin tümü birden duyumsandı. Atalardan gelen davranış kuralları eski doğa görüşü yitip gidinceye dek ciddi olarak sorgulanmadı; ve bu nedenle en erken felsefeciler başlıca çevrelerindeki dünyaya ilişkin kurgular ile oyalandılar. Zamanı gelince, Mantık yeni bir gereksinimi karşılamak üzere yaratıldı. Kozmolojik araştırmanın sürdürülmesi bilim ve sağ-duyu arasında kendisi çözüm isteminde bulunan geniş bir ayrılığı gün ışığına çıkarmıştı, ve dahası felsefecileri paradokslarını bilime yabancı olanların önyargılarına karşı savunma araçlarını incelemeye zorladı. Daha da sonra, mantıksal sorunlar üzerine egemen olan ilgi bilginin köken ve geçerliği sorusunun doğmasına yol açtı; ve bu arada, aşağı yukarı aynı zamanda, geleneksel ahlakın çöküşü Etiğin doğuşunu getirdi. Mantığın ve Etiğin doğuşunu önceleyen dönemin böylece kendine özgü ayırmedici bir karakteri vardır ve ayrı olarak ele alınması doğru olabilir.¹

II. Geleneksel Evren Görüşü. Bununla birlikte, anımsanmalıdır ki bilim ve felsefe başladığı zaman dünya daha şimdiden çok yaşlıydı. Özel olarak Ege Denizi Neolitik çağdan başlayarak yüksek bir uygarlığın, Mısır ya da Babil uygarlıkları kadar eski, ve pekçok önemli noktada ikisinden de üstün bir uygarlığın yeri olmuştu. Sonraki günlerin Yunan uygarlığının başlıca bunun yeniden dirilmesi ve sürdürülmesi olduğu her gün daha büyük bir açıklık kazanmaktadır, ama bu uygarlık hiç kuşkusuz gelişimini bir süre için durduran daha az uygarlaşmış kuzeyli halklardan belli yeni ve önemli öğeler de kazanmıştır. Kökensele Akdeniz nüfusu sayıca dışarıdan gelenlerden çok daha büyük olmuş ve onları birkaç kuşak

¹Demokritos'un böyle sınırlanan dönemin dışına düştüğü görülecektir. Sokrates'in bu genç çağdaşını "ön-Sokratik felsefeciler" ile birlikte ele alma biçimindeki yaygın uygulama tarihsel gelişimin gerçek sürecini bulanıklaştırmıştır. Demokritos Protagoras'tan sonra gelir, ve bilgi ve davranış problemlerini öncellerinin yapmış olduğundan çok daha ciddi olarak karşılaması gerekir (bkz. Brochard, "Protagoras et Démocrite," *Arch.* ii. s. 368).

İNİNDE ÖZÜMSEMİŞ VE SOĞURMUŞ OLMALIDIR—bilerek sürece direnmeyi seçen Sparta gibi bir devlet dışında. Her ne olursa olsun, Yunan Sanatını ve Yunan Bilimini daha eski olan kuşağa borçluyuz.¹ Yapıtlarını inceleyecek olduğumuz insanların tümünün de İyonyalılar olması dikkate değer bir olgudur. Yalnızca Akragaslı Empedokles bu kuralın dışındadır ve bu kuraldışı belki de gerçekte olmaktan daha çok görünürdedir. Akragas Gela'nın Rodos kolonisinden kuruldu, kurucusunun (οἰκιστής) kendisi bir Rodoslu idi, ve Rodos, resmi olarak Dor olmasına karşın, erken Ege uygarlığının bir özeği olmuştur. Haklı olarak göçmenlerin yeni Dor aristokrasisine olmaktan çok başlıca daha eski nüfusa ait olduklarını kabul edebiliriz. Pisagoras kendi toplumunu bir Akha kenti olan Kroton'da kurmuştu, ama kendisi Samos'tan gelen bir İyonyalı idi.

Bu böyle olunca, tarihsel zamanların ilk kez dünyayı anlamaya çalışan Yunanlılarının hiçbir biçimde şimdiye dek ayak basılmamış bir toprağa giren insanların konumunda olmadıklarını kabul etmeye hazır olmalıyız. Ege sanatının kalıntıları daha şimdiden evrene ilişkin oldukça tutarlı bir görüşün varolmuş olması gerektiğinin kanıtlarıdır, ama kayıtlar desifre edilinceye dek bu görüşü ayrıntılı olarak ortaya sermeyi umut edemeyiz. [Girit'teki] Hagia Triada lahitinin üzerinde temsil edilen tören ölümlerinin durumuna ilişkin oldukça belirli bir görüşü açığa çıkarır; ve Ege halkının tanrıbilimsel kurgular geliştirmede Mısır ve Babil halkları kadar yetenekli olmuş olduğundan emin olabiliriz. Önümüzdeki günlerde bunların izlerini bulmayı bekleyeceğiz, ve hemen denebilir ki Syroslu Ferekydes'in fragmanları gibi şeyleri böyle kurgulardan arta kalan şeyler olarak görmenin dışında açıklamak olanaksızdır. Bu kur-

¹Bkz. Sir Arthur Evans, "The Minoan and Mycenaean Element in Hellenic Life" (*J.H.S.* xxxii. 277s). Burada şunlar ileri sürülür (s. 278): "Yeni safakta gözümüze çarpan halk soluk benizli kuzeyliler—'sarı saçlı Akhalar' ve geri kalanlar—değil, ama özel olarak siyah saçlı, esmer tenli ırktır ki, ... erken portrelerini Minos ve Mykene duvar tablolarında buluruz." Ama eğer tarihsel zamanların Yunanlıları "Minoslular" ile aynı halk idiyse, niçin Sir Arthur Evans'ın "Minoslular"a Yunanlılar demede duraksaması gereksin? Akhaların ve Dorların ad için özel bir hakları yoktur; çünkü onu [Magna Grecia'daki ilk koloni olan] Kumae'ye (Cumae) getiren Boiotialı Graeler daha eski bir ırktan idiler. "Ön-Helenik" terimine de herhangi bir anlaşılır anlam yükleyemiyorum. Eğer Ege ırkının daha sonra raslantısal olarak bütün ulusa adını veren biraz önemsiz Akha kabilesinden daha önce orada olduğu anlamına geliyorsa, bu doğru ama ilgisizdir. Eğer, öte yandan, Ege nüfusunda Neolitik çağın bitişinden sonra herhangi bir zamanda gerçek bir değişimin olduğunu imlionsu, bu, Sir Arthur Evans'ın kendisinin ileri sürdüğü gibi, doğru değildir. Eğer Yunan dilinin Ege'ye kuzeyliler tarafından getirildiği demekse (ki büyük olasılıkla bu anlama gelir), bunun hiçbir kanıtı yoktur ve andırma aykırıdır. Bildiğimiz biçimiyle Yunan dili tıpkı bizimki gibi sözlüğünde karışık bir dildir, ama özel yapısı Hint-Avrupa dillerinin yapısına Hint-Avrupa konuşmasının herhangi bir kuzey dalının yapısından çok daha benzerdir. Örneğin ekleme (*avgment*) Sanskritçe'ye, Eski Pers diline ve Yunanca'ya ortak ve özgüdür. Yunan dili İÖ ikinci binyılda Pers dilinden çok ayrı olmuş olamaz. *Centum* ve *satem* dilleri arasındaki popüler ayrım bütünüyle aldatıcıdır ve, Romanik dillerin tarihsel zamanlarda *satem* dili olması olgusu tarafından gösterildiği gibi, ikincil bir fenomen üzerine dayanır. Yunanca'nın da eski Hint ve eski Pers dilleri gibi "hundred" (ἑκατόν/ῦζ = *satam*, *satem*) sözcüğündeki sönümlü *n*'yi *a* ile temsil ettiğini belirtmek, ve bu zeminde onu bir *satem* dili olarak onlarla birlikte sınıflandırmak daha uygun olurdu.

guların Mısır'dan ödünç alınmış olduğunu varsaymak için hiçbir zemin yoktur, üstelik bu erken uygarlıkların tümünün de birbirlerini etkilemiş olduklarından kuşkumuz olmasa bile. Mısırlılar Girit'ten tıpkı Giritlilerin Mısır'dan almış oldukları gibi kolayca ödünç almış olabilirler, ve deniz uygarlığında bir yaşam tohumu vardı ki, her nasılsa büyük nehirlerle bağlı uygarlıkta eksikti.

Öte yandan, açıktır ki kuzeyli istilacılar erken günlerin güçlü tekerleklerini dağıtarak ve herşeyden önce en sonunda Mısır'ı ve Babil'i boğmuş olan bir boşınancın büyümesini durdurarak Yunan dehasının özgürce gelişmesine yardım etmiş olmalıdır. Bir zamanlar gerçekten böyle bir boşınanç tehlikesinin olmuş olduğunu Ege kalıntılarındaki belli özellikler düşündürmektedir. Öte yandan, Apollon tapınmasını Kuzeyden Akhalar getirmiş görünür,¹ ve gerçekten de Olympos dini denmiş olan şey, anlayabildiğimiz kadarıyla, başlıca o kaynaktan türemiştir. Gene de, üstlendiği sanatsal biçim Akdeniz halklarının damgasını taşır, ve onlar için başlıca o biçimde çekicilik taşıyordu. Üzerlerinde baskıcı bir etki yaratmış olamaz, ki eski Ege dini üzerlerinde pekala böyle bir baskı uygulamış olabilir. Büyük olasılıkla Akhalardan ötürüdür ki Yunanlılar arasında hiçbir zaman bir rahipler sınıfı olmadı, ve bu olgu özgür bilimin onların arasında doğmuş olması ile ilgili olabilir.

III. Homeros. Bu etkilerin işleyişini Homeros'ta açıkça görürüz. Hiç kuşkusuz kendisinin eski ırka ait olmuş ve onun dilini kullanmış olmasına karşın,² Akha prenslerinin sarayları için şarkılar söyler, ve kutladığı tanrılar ve kahramanlar çoğunlukla Akhalara aittir.³ Bu nedenledir ki epikte evren üzerine geleneksel görüşün çok az izini buluruz. Tanrılar açıkça insansal olmuşlardır, ve ilkel herşey göz önünden uzaklaştırılır. Hiç kuşkusuz eski inançların ve kılıguların kalıntıları vardır, ama bunlar kuraldışıdır.⁴ Sık sık belirtilmiştir ki, Homeros hiçbir zaman insan-öldürme nedeniyle arınma gibi ilkel bir töreden söz etmez. Ölen kahramanlar eski ırkın kralları durumunda olduğu gibi gömülmez ama yakılır. Hayaletler için hemen hemen hiç yer yoktur. *İlyada*'da hiç kuşkusuz Homeros'taki tek insan adak örneği ile yakın bağlantı içinde Patroklos'un hayaletini buluruz. Ayrıca *Odysseia*'nın On Birinci Kitabında *Nekyia* da

¹Bkz. Farnell, *Cults of the Greek States*, cilt, iv. ss. 98vs.

²Bu hiç kuşkusuz Sir Arthur Evans'ın hipotezinden daha yalın bir hipotezdir, çünkü o (aynı yer, s. 288) "daha erken bir Minos epiği Yunanca'ya alınmıştır" gibi bir varsayımında bulunur. Epik lehçesinin Arkadia ve Kıbrıs lehçeleri ile pekçok değme noktası vardır, ve Arkadialıların Kuzeyden gelmiş olmaları bütünüyle olasıdır. Yeninin yiğitliğinin yenilen ırkın bir ozanı tarafından kutlanması için paralellikler yeterince vardır (Ridgeway, *Early Age of Greece*, cilt i. s. 664). Bu "Ομηρος/Homeros, "rehine/hostage" adını açıklar mı?

³Profesör Ridgeway (*Early Age of Greece*, i. s. 674) belirtir ki, Akhilles, Odysseus, Aiakos, Aias, Laertes ve Peleus gibi özgül olarak Akha adları Yunan dilinden açıklanamaz, oysa eski ırkın Herakles, Erikhthonios, Erysikhthon vb. gibi adları açıklanabilir. Hiç kuşkusuz Agamemnon ve Menelaos Yunan adları taşırlar, ama bunun nedeni Atreus'un krallığını Pelops'un eski ırktan bir prenses ile evliliğine borçlu olmasıdır. Bu her yerde sürmekte olan asimilasyon sürecinin bir örneğidir.

⁴Διὸς ἄπατη' da (*İl.* xiv) kozmolojik düşüncelerin izleri vardır.

vardır.¹ Ama böyle şeyler seyrek, ve haklı olarak çıkarsayabiliriz ki, en azından belli bir toplumda, Homeros'un şarkılarını kendileri için söylediği Akha prenslerinin toplumunda, evren üzerine geleneksel görüş görelilik olarak erken bir tarihte daha şimdiden gözden düşmüştü,² üstelik doğal olarak şurada burada kendini gösterse de.

IV. Hesiodos. Hesiodos'a geldiğimiz zaman, bir başka dünyaya geçiyor görünürüz. Tanrılar üzerine yalnızca usdışı değil ama itici öyküler dinleriz, ve bunlar büyük bir ciddiyetle anlatılır. Hesiodos Müzlere şunları söyler: "Doğru gibi görünen birçok asılsız şeyin nasıl anlatılacağını biliriz; ama isteyince doğru olanı söylemeyi de biliriz."³ Bu Homerik tin ve kendi tını arasındaki ayrımın bütünüyle bilincinde olduğunu gösterir. Eski kaygısızlık gitmiştir, ve tanrılara ilişkin gerçeği söylemek önemlidir. Hesiodos Homeros'tan daha geç ve daha hüznü bir zamana ait olduğunu da bilir. Dünyanın Çağlarını betimlerken, Bronz ve Demir çağları arasına bir beşinciyi ekler. Bu Kahramanlar Çağı, Homeros tarafından şarkıları söylenen çağdır. Onu önceleyen Bronz Çağından daha iyi, ve onu izleyen, Hesiodos'un yaşadığı Demir Çağından çok daha iyi idi.⁴ Hesiodos şarkılarını başka bir sınıf için söylediğini de duyumsar. Çobanlara ve çiftçilere seslenmektedir, ve Homeros'un kendileri için şarkı söylediği prensler "yamuk hükümler" veren uzaktaki kişiler olmuştur. Akha Orta Çağlarının romans ve görkemini sıradan halk için hiçbir anlamı yoktu. Evrene ilişkin ilkel görüş gerçekte aralarında hiçbir zaman yitip gitmemişti; bu nedenle ilk sözcüleri için şiirlerinde onu varsaymak doğaldı. Bu nedendir ki Hesiodos'ta Homeros'un dikkate değmez gördüğü eski yabanıl masalları buluruz.

Gene de *Theogoni*'de yalnızca eski boşınancın bir yeniden dirilişini görmek yanlış olacaktır. Hesiodos yeni tin tarafından etkilenmenin önüne geçemedi, ve kendisine karşın bir öncü oldu. İyonya bilimine ve tarihine doğru büyüyen şeyin tohumları şiirlerinde bulunacaktır, ve gerçekte eski düşüncelerin o durdurmaya çalıştığı bozulmasını hızlandırmak için başka herkesten çoğunu o yaptı. *Theogoni* tanrılara ilişkin tüm öyküleri tek bir dizgeye indirgemek için bir girişimdir, ve mitoloji denli düzensiz bir şey için dizge zorunlu olarak öldürücüdür. Dahası, Hesiodos'un temasını irdeleyiş tını eski ırkın tını olsa da, ezgilerini söylediği tanrılar çoğunlukla Akha tanrılarıdır. Bu durum dizgeye baştan sona bir çelişki ögesi getirir. Herodotus Helenler için bir *Theogoni*

¹Od. xi. daha sonraki bir tarihe bağlanmıştır çünkü Orfik düşünceler kapsadığı sanılır. Şimdiki bilgimizin ışığında, böyle bir hipotez bütünüyle gereksizdir. Söz konusu düşünceler ilkeldir ve büyük olasılıkla Ege'de yaygın olarak kabul ediliyordu. Orfeusculuk özel olarak ilkel inancın bir yeniden dirilişi idi.

²Tüm bunlar üzerine bkz. özellikle Rohde, *Psyche*³, i. ss. 37vs. (= Ps.¹ ss. 34vs).

³Hes. *Theog.* 27. İlk dizenin sözleri *Od.* xix. 203'ten alınmıştır. Müzler Homeros'u esinlendiren aynı Müzlerdir, ki Hesiodos'un altılı dizelerde yazdığı ve Epik lehçeyi kullandığı anlamına gelir.

⁴Burada büyük bir tarihsel içgörü vardır. "Yunan Orta Çağları"nın normal gelişimde bir kopuş olduğunu ilk söyleyen Hesiodos idi, modern tarihçilerimiz değil.

yapanların, tanrılara adlarını veren ve görev ve sanatları¹ aralarında paylaşanların Homeros ve Hesiodos olduğunu söyler, ve bu bütünüyle doğrudur. İnsanların kafalarında eski yerel tanrıların yerini Olympos'un pantheonu aldı, ve bu Homeros'un olduğu kadar Hesiodos'un da işiydi. Sıradan insan tüm yerel bağlantılarından koparılan ve şiir tarafından eski tapınma nesnelерinin yerine geçirilen bu insanlaştırılmış şekillerde kendi tanrılarını güçlүkle tanıyordu. Böyle tanrılar halkın gereksinimlerini doymaya yeteneksiz idiler, ve yeri geldiğinde irdelememiz gereken olan dinsel yeniden dirilişin gizi budur.

V. Kozmogeni. Hesiodos'un kendini zamanının bir çocuğı olarak göstermesi yalnızca bu yola sınırlı değildir. *Theogoni* aynı zamanda bir Kozmogenidir, gerçi Hesiodos burada kendine özgü bir düşünceyi geliştirmekten çok eski geleneğı izliyor görünse de. Her ne olursa olsun, yalnızca iki büyük kozmogenik şekilden, Kaos ve Eros'tan söz eder, ve gerçekte onları dizgesi ile bağlantı içine getirmez. Bunlar gerçekte eski bir kurgulama katmanına ait görünür. Kaos tasarımı şeylerin başlangıcının bir tablosunu sunmak için belirgin bir çabayı temsil eder. Biçimsiz bir karışım değil, ama, etimolojisinin belirttiğı gibi, daha çok ağzını açmış bir uçurum ya da boşluktur ki, orada şimdilik hiçbirşey yoktur.² Bunun ilkel olmadığından emin olabiliriz. İlkel insan tüm şeylerin en ilk başlangıcının bir düşüncesini oluşturması gerektiğı duygusunu taşımaz; başlangıcı yapan birşeyin olduğunu sorgusuzca kabul eder. Öteki şekil, Eros, hiç kuşkusuz bütün süreci doğuran üretme dürtüsünü açıklama amacıyla getirildi. Bunlar açıkça kurgusal düşüncelerdir, ama Hesiodos'ta bulanık ve karışıkırlar.

Elimizde İÖ altıncı yüzyılın bütünü boyunca kozmogenilerin üretiminde büyük bir etkinliğin yer aldığı gösteren kayıtlar vardır, ve Epimenides, Ferekydes,³ ve Akousilaos'un dizgeleri hakkında birşeyler biliriz. Eğer daha Hesiodos'tan önce bile bu tür kurgular varsa, en erken Orfik kozmogeninin de o yüzyıla düştüğüne inanmada duraksama göstermemiz gereksiz olacaktır.⁴ Tüm bu dizgelere ortak olan özellik Boşluğun arkasına geçme ve Kronos'u ya da Zeus'u ilk sıraya koyma girişimidir. Bu Aristoteles'in "tanrıbilimcileri" yarı-tanrıbilimci ve yarı-felsefeci olanlardan ve en iyi olanı başa koyanlardan ayırdederken göz önünde tuttuğı noktadır.⁵ Bununla birlikte açıktır ki, bu süreç bilimsel olanın tam tersidir ve belirsizce sürdürülebilir; böylece şimdiki

¹Herod, ii. 53.

²Χάος sözcüğü hiç kuşkusuz "ağızını açmak" ya da "esmemek," Rhapsodik Theogonia'daki κάομα πελώριον demektir. Grimm onu İskandinav *Ginnunga-Gap* ile karşılaştırıyordu.

³Ferekydes'ten kalanlar için bkz. Diels, *Vorsokratiker*, 71 B. ve Gomperz'in ilginç açıklaması, *Greek Thinkers*, cilt i. ss. 85vs.

⁴"Rhapsodik Theogonia" olarak bilinen şey konusunda Damaskios tarafından betimlenen ve Otto Kern (*De Orphici Epimenidis Pherekydis Theogoniis*, 1888) tarafından yeniden diriltilen görüş buydu. Yabancı karakteri anikitesinin en iyi tanıtıdır. Bkz. Lang, *Myth, Ritual, and Religion*, cilt i. bölüm x.

⁵Arist. *Met. N*, 4. 1091 b 8.

incelememizde kozmogenistler ile onların daha ağırbaşlı araştırmalarının gidişini etkilemiş olduğunun gösterilebileceği noktaların ötesinde herhangi bir işimiz yoktur.

VI. Erken Yunan Kozmolojisinin Genel Karakteristikleri. İyonyalılar, yazın yapıtlarından görebileceğimiz gibi, şeylerin geçiciliği tarafından derinden etkilendiler. Gerçekte yaşam üzerine görüşlerinde temel bir kötümserlik vardır, ve böyle birşey çok belirleyici dinsel kanıtları olmayan aşırı uygarlaşmış bir çağ için normaldir. Kolofonlu Mimnermos'un gelmekte olan yaşlılık çağı için hüznün ile dolduğunu buluruz ve daha sonraki bir tarihte Simonides'in insan kuşaklarının bir ormandaki yapraklar gibi dökülmekte olması üzerine ağıtı İyonya'nın en erken ozanı tarafından, Homeros tarafından daha önce vurulmuş olan bir tele dokunur.¹ Şimdi bu duygu her zaman en iyi örneklerini mevsimlerin değişmesinde bulur; büyüme ve bozulma döngüsü Ege ülkelerinde Kuzeyde olduğundan çok daha çarpıcı bir fenomendir ve daha açık olarak karşıtlar arasındaki, sıcak ve soğuk, ıslak ve kuru arasındaki bir savaş biçimini alır. Buna göre erken kozmolojistler evreni o bakış açısından görürler. Gündüz ve gece, yaz ve kış karşıtlığı, uyku ve uyanma, doğum ve ölüm durumundaki düşündürücü koşutlukları ile birlikte, onlara görünen dünyanın öne çıkan özellikleridir.²

Mevsimlerin değişmeleri açıkça bir karşıtlar çiftinin, soğukun ve ıslakın, öteki çifti, sıcak ve kuruyu çığnemesi ve bu sonuncuların da kendi sıraları gelince öteki çifti çığnemesi yoluyla ortaya çıkarılır. Bu süreç doğallıkla insan toplumundan ödünç alınan terimlerde betimleniyordu; çünkü erken günlerde insan yaşamının kurallılığı ve değişmezliği doğanın biçimdeşliğinden çok daha açık olarak anlaşılıyordu. İnsan tılsımlı bir toplumsal yasa ve töre dairesi içinde yaşıyor, ama çevresindeki evren ilkin yasadışı görünüyordu. Bu nedenledir ki bir karşıtlar çiftini çığnemesinden *türesizlik* (ἀδύκία) olarak ve aralarındaki dengenin uygun bir biçimde kurulmasından *tüve* (δίκη) olarak söz edilir. Daha sonraki κόσμος/kozmoz sözcüğü de bu düşünce üzerine dayanır. Başlangıçta bir ordunun disiplini, ve sonra bir devletin düzenli yapısı demekti.

Ama bu yeterli değildi. En erken kozmolojistler evrenin karşıtlar arasındaki sürekli bir yarışma olarak görülmesinde bir doyum bulamadılar. Bunların her nasılsa ortak bir zeminlerinin olması gerektiğini, bu zeminden çıkmış ve bir kez daha ona geri dönmek zorunda olduklarını duyumsadılar. Karşıtlardan daha birincil olan birşeyin, tüm değişim boyunca süren ve bir biçimde varolmaya ancak bir başkasında yeniden görünmek üzere son veren birşeyin arayışı içindeydiler. Arayışlarına

¹Simonides, fr. 85, 2 Bergk. *İL* vi. 146.

²Bu Prof. J. L. Myres tarafından "The Background of Greek Science" (*University of Chicago Chronicle*, cilt xvi. No. 4) başlıklı bir denemede açıkça gösterilir. "Karşıtlar" öğretisini Mr. Cornford'un *From Religion to Philosophy*'nin ilk bölümünde yaptığı gibi "dinsel bir tasarım"dan türetmeye gerek yoktur. Yunanistan'da bunlar kendilerini öyle birşeyden bütünüyle ayrı olarak dikkatimize dayatırlar, Hiç kuşkusuz kılıgsal nedenlerle tarım büyüü için de önemlidirler.

gerçekten de bu tin içinde girmiş oldukları bu birşeyden “yaşsız” ve “ölümsüz” olarak söz etmeleri olgusu tarafından gösterilir.¹ Eğer, zaman zaman savunulduğu gibi, gerçek ilgileri büyüme ve oluş sürecine yönelik olmuş olsaydı, şiirsel heyecan ve çağrışım ile böylesine yüklü sıfatları bir değişim ve bozulma dünyasındaki biricik sürekli öğeye kolay kolay uygulamazlardı. İyonya “Monizmi”nin gerçek anlamı budur.²

VII. Fysis/Φύσις. Şimdi, İyonya bilimi Atina’ya Anaxagoras tarafından Euripides’in doğduğu sıralarda getirildi, ve Anaxagoras üzerindeki etkisinin yeterince izi vardır.³ Öyleyse bilimsel araştırmaya (ιστορία)⁴ adanmış bir yaşamın kutluluğunu betimleyen bir fragmanda Anaximander’in tek birincil töze uyguladığı “yaşsız ve ölümsüz” sıfatlarının kendilerini kullanması ve onları φύσις terimi ile bağıntılaması imlemlidir. Pasaj şimdiki amacımız için öylesine önemlidir ki, onu bütününde alıntılanmayi istiyorum:

ὄλβιος ὄστις τῆς ἱστορίας
 ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν
 ἐπὶ πημοσύνας μήτ’ εἰς ἀδίκους
 πράξεις ὀρμῶν,
 ἀλλ’ ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
 κόσμον ἀγήρω, τίς τε συνέστη
 καὶ ὅπη καὶ ὅπως·
 τοῖς τοιούτοις οὐδέποτ’ αἰσχροῶν
 ἔργων μελέτημα προσίζει.⁵

¹Arist. *Fizik* Γ, 4. 203 b 14 ἀθανάτων γὰρ καὶ ἀνώλεθρον (sc. τὸ ἄπειρον), ὡς φησιν Ἀναξίμανδρος καὶ οἱ πλείστοι τῶν φυσιολόγων, Hipp. Ref. i. 6, 1 φύσιν τινὰ τοῦ ἀπειροῦ ... ταύτην δ’ αἰδίων εἶναι καὶ ἀγήρω. Sıfatlar Epik’ ten gelir ki, orada ἀθάνατος καὶ ἀγήρωş tanrılar ve insanlar arasındaki ayrımı belirtmek için sürekli bir deyimdir.

²Daha sonraki yazarlar tarafından erken evrenbilimcilere yüklenen Monizmin yalnızca Aristoteles’in tek arke (ἀρχή) konutlayanlar ve birden çok arke konutlayanlar arasındaki ayrımı (*Fizik* A, 2. 184 b 15vs) üzerine dayandığı ve öyleyse sağın olarak tarihsel olmadığı ileri sürüldüğü için, bu konuda Aristoteles-öncesi bir tanıklığı alıntılanmak yerinde olacaktır. Hippokratés’in *Peri φύσιος ἀνθρώπου*’unda (Littre, vi. 32) şunları okuruz: φασὶ τε γὰρ ἔν τι εἶναι ὅτι ἔστι, καὶ τοῦτ’ εἶναι τὸ ἔν καὶ τὸ πᾶν, κατὰ δὲ τὰ ὀνόματα οὐκ ὁμολογεῖουσιν· λέγει δ’ αὐτῶν ὁ μὲν τις φάσκων ἄερα εἶναι τοῦτο τὸ ἔν καὶ τὸ πᾶν, ὁ δὲ πῦρ, ὁ δὲ ὕδωρ, ὁ δὲ γῆν, καὶ ἐπιλέγει ἕκαστος τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ μαρτυρίαν τε καὶ τεκμήριον ἃ γε ἔστιν οὐδέν.

³Bkz. aşağıda § 123.

⁴Bkz. Platon, *Fedon* 96 a 7 ταύτης τῆς σοφίας ἦν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν. Bu kökensel olarak bilime verilen ad konusunda en eski ve en güvenilir bildirimdir. Erken kozmolojistlerin kitaplarının genellikle *Peri φύσεως* başlığı altında alıntılanmalarını vurgulamıyorum, çünkü böyle başlıklar büyük olasılıkla daha sonraki bir tarihe aittir.

⁵Eur. fr. inc. 910. κόσμος sözcüğü burada hiç kuşkusuz “düzenleme” demektir ve ἀγήρω /yaşsız adın -in durumudur. Araştırmanın konusu *ilk olarak* “ölümsüz yaşsız φύσις için düzenlenmesi”nin ne olduğu ve *ikinci olarak* nasıl doğduğudur. İyonya bilimini Atina’ya getiren Anaxagoras Anaximenes’in okuluna aitti (§ 122). Aristoteles’ten biliyoruz ki (aynı yer. s. 9 n. 1) yalnızca Anaximander değil, ama φυσιολόγουνin çoğu böyle sıfatları Sınırsız uygulamadı.

[“Kutludur bilimin bir bilgisini taşıyan; dosdoğru gitmez azaltılara, ve neden olmaz haksızlıklar yapmalarına ya da haksızlıklara uğramalarına; ama anlar ölümsüz ve yaşsız Fiziğin düzenini ve onu örgütleyeni, nereden ve nasıl geldiğini: hiçbir zaman yaklaşmaz utanç verici işler böyle kişilerin yanına.”]

Bu fragman iÖ beşinci yüzyılda φύσις/*fysis* adının evrenin ondan yapıldığı hiç bitmeyen birşeye verildiğinin açık kanıtıdır. Bu, anlayabildiğimiz kadarıyla, evrenin tarihi ile bütünüyle uyum içindedir. Kökensel anlamı kendisinden herhangi birşeyin yapıldığı “*gereç, özdék/stuff*” olmuş görünür, bir anlam ki kolayca “düzeninin,” genel karakter ya da yapısının anlamına geçer. “Ölmeyen ve yaşlanmayan” bir nesneyi aramak olan o erken kozmolojistler doğallıkla düşünceyi tüm şeylerin “tek bir φύσις”¹ vardı diyerek anlatacaklardı. Eleatik eleştirinin etkisi altında bundan vazgeçilince, eski sözcük kullanımında kalmayı sürdürdü. Empedokles her biri kendi φύσις ile böyle dört ilkel gerecin olduğunu söylerken, Atomcular ise sonsuz bir sayıya inandılar ve kendileri de ona aynı terimi uyguladılar.²

Bizim dayandığımız yetkeler tarafından sık kullanılan φύσις terimi bu anlamda³ salt Aristotelescidir. Theophrastus ve sonraki yazarlar tarafından kabul edilmiş olması çok doğaldır; çünkü tümü de *Fizik*’te Aristoteles’in öncellerini bir ya da birçok ἀρχαί/*arke* konutlamalarına göre sınıflandırdığını gösteren o iyi bilinen pasaj ile başlar.⁴ Ama Platon hiçbir zaman terimi bu anlamda kullanmaz, ve erken felsefecilerin asıl fragmanlarında bir kez bile görünmez, ki onu kullanmış oldukları sayıltısı üzerine çok tuhaftır.

Şimdi, eğer bu böyleyse, İyonyalıların bilime niçin Περί φύσεως ἰστορίη/*Doğa Üzerine Araştırma* dediklerini hemen anlayabiliriz. Göreceğiz ki, büyümesi herhangi bir okulun ardışık temsilcileri boyunca izlenebilecek olan düşünce her zaman birincil tözü ilgilendiren düşünce iken,⁵ gökbilimsel ve başka kuramlar ise çoğunlukla bireysel düşünörlere özgüdür. Tömünün başlıca ilgisi şeylerin akışında kalıcı olan uğruna arayıştır.⁶

¹Arist. *Fizik A*, 6. οἱ μὲν τινὰ φύσιν εἶναι λέγοντες τὸ πᾶν, οἷον ὕδωρ ἢ πῦρ ἢ τὸ μεταξὺ τούτων, B, I. 193 a 21 οἱ μὲν πῦρ, οἱ δὲ γῆν, οἱ δ’ ἀέρα φασίν, οἱ δὲ ὕδωρ, οἱ δ’ ἔνια τούτων (Parmenides), οἱ δὲ πάντα ταῦτα (Empedokles) τὴν φύσιν εἶναι τὴν τῶν ὄντων.

²φύσις teriminin tarihi için bkz. Ek I.

³Profesör W. A. Heidel evrenbilimcilerin ἀρχή/*arke* sözcüğünü Aristoteles’inkinden ayrı bir anlamda, eş deyişle tikel şeylerin ondan tüedikleri “kaynak/*source*,” “depo/*store*” ya da “ortaklaşa kütle/*collective mass*” anlamında kullanmış olabileceklerini göstermiştir (*Class. Phil.* vii. ss. 217vs). Eğer terimi ne olursa olsun kullanmış olduklarının herhangi bir kanıtını bulabilmiş olsaydım, sorunun bu açıklamasını kabul etmeyi çok isterdim. Yalnızca Anaximander’in durumunda böyle bir kanıtı andırımı görölebilecek birşey vardır, ve bunun da yalnızca görünüşte olduğuna inanıyorum (s. 47, n 1). Dahası, Diels Theophrastus’un büyük yapıtının ilk kitabının Aristotelesci anlamda ἀρχή ile ilgilendiğini göstermiştir, ve sözcüğün Anaximander’de bir anlamda ve geri kalanlarda başka bir anlamda kullanılmış olması olasılığı çok zayıftır.

⁴*Fizik A*, 2. 184 b 15 vs. Theophrastus’un ve izleyicilerinin bu bölümün tarihsel olarak görölmeye savında olmayan sınıflandırmasını doğrudan doğruya kabul ettiklerini anımsamanın büyük önemi vardır.

⁵“Birincil töz” (πρῶτον ὑποκειμενον) deyiminin doyurucu olmayan karakterinin bilincindeyim, ama daha iyisini bulmak güçtür. Almanca *Urstoff/kök-gereç*, *kök-özdék* sözcüğü çağrışımalarında daha az yanıltıcıdır, ama İngilizce “stuff” çok doyurucu değildir.

⁶O. Gilbert’in (*Die meteorologischen Theorien des griechischen Allertums*, Leipzig, 1907)

VIII. Devim Ve Dinginlik. Aristoteles'e ve izleyicilerine göre erken kozmolojistler bir "ilksiz-sonsuz devime" (ἀίδιος κίνησις) de inanıyorlardı, ama bu büyük olasılıkla sorunu kendi koyuş yollarıdır. İyonyalıların yazılarında devimin ilksiz-sonsuzluğuna ilişkin herhangi birşey söylemiş olmaları hiçbir biçimde olası değildir. Erken zamanlarda açıklanması gereken şey devim değil ama dinginlik idi, ve devimin kökeninin onun olanağının yadsındığı zamana dek tartışılmış olması olası değildir. Göreceğimiz gibi, bu Parmenides tarafından yapıldı; ve buna göre arıdılar, devim olgusunu kabul edince, onun nasıl doğduğunu göstermek zorunda kaldılar. Bu nedenle Aristoteles'in bildirimini erken düşünürlerin devim için bir köken saptama gereksinimini duyumsamadıklarından daha öte bir anlamda almıyorum. Devimin ilksiz-sonsuzluğu tözsel olarak doğru olan bir çıkarsamadır, ama henüz formüle edilmemiş bir öğretinin bilerek reddedilmesini imlediği düzeye dek yanıltıcıdır.¹

Daha önemli bir soru bu devimin doğasıdır. Açıktır ki evrenin başlangıcından önce varolmuş olmalıdır, çünkü evreni varlığa getiren odur. Oyleyse birçok yazar tarafından yapıldığı gibi gökyüzünün günlük dönüşü ile ya da başka herhangi bir salt dünyasal devim ile özdeşleştirilemez.² Platon'un *Timaeus*'unda³ açmlandığı biçimiyle Pisagorcu öğreti kökensel devimin kuralsız ve düzensiz olduğunu savunur, ve Atomcuların atomlara o türden bir devim yüklediklerine inanmak için nedenler göreceğiz. O zaman erken evrenbilimcilerin birincil tözlerine bu aşamada iyi-tanımlı herhangi bir devim yüklemek daha güvenlidir.⁴

erken kozmolojistlerin "dört öge" üzerine geleneksel ve popüler kuramdan başladıkları görüşü tüm usayatıklığını "öge/element" teriminde yatan ikircimden türetir. Eğer yalnızca Ateş, Hava, Su ve Toprağın büyük toplaklarını demek istiyorsak, bunların erken bir tarihten ayırdedildikleri konusunda hiçbir kuşku yoktur. Ama kozmolojide "öge" (στοιχείον) ile denmek istenen bu değildir, ki orada her zaman kendine özgü bir φύσις ile indirgenemez birşeydir. Gerçekten dikkate değer olan şey erken kozmolojistlerin popüler anlamda "ögeler" kuramının ötesine geçmiş olmalarıdır, ve yalnızca bir ögeler çoğulluğunu ilk ileri sürecek olan Empedokles'in geleneksel olmuş olan dördünü seçmesi gibi bir raslantı "öge" sözcüğünün değinilen büyük toplaklar için gevşek kullanımına götürmüştür.

¹Bu düşünme yoluna sık sık Hylozoizm denir, ama bu daha da yanıltıcıdır. Hiç kuşkusuz erken kozmolojistler evren ve birincil töz hakkında bizim bakış açımızdan onların dirimli olduklarını imleyen şeyler söylemişlerdir; ama bu "özdeğe" bir "plastik güç" yüklemekten çok başka bir şeydir. "Özdek" kavramı henüz yoktu ve temelde yatan sayılı yalnızca yaşam da aralarında olmak üzere tüm şeylerin mekanik olarak, daha açık bir deyişle, devimdeki cisim tarafından açıklanabileceğidir. Bu bile belirtik olarak bildirilmez, ama sorgusuzca kabul edilir.

²"İlksiz-sonsuz" devimi gökyüzünün günlük dönüşleri ile özdeşleştirme gibi ölümcül adımı ilk atan Aristoteles idi.

³Platon, *Timaeus* 30 a.

⁴Onu anladığım kadarıyla, Prof. W. A. Heidel "ilksiz-sonsuz devimi" bir çevrim ya da burgaç (δῶνη) devimi olarak görür, çünkü Anaximenes gibi erken bir düşünürün "sonsuz Havanın ilksel devimi ve kozmozdaki kökensel devim arasında bir ayrım yaptığını" kabul etmek tehlikeli olacaktır der (bkz. "Anaximenes ve Anaximander'de δῶνη/burğaç" başlıklı makalesi, *Classical Philology*, i. s. 279). Öte yandan, bana öyle görünüyör ki dünyanın varlığa geldiğini savunan herhangi biri böyle bir ayrımı yapmış olmalıdır, özellikle eğer sayısız dünyalar öğretisini de savunuyorsa. Daha sonra görüleceği gibi, Prof. Heidel'in en erken kozmolojik dizgelerde "kozmozun kökensel devimi" bir çevrim devimi olmalıdır görüşünü

IX. İyonya Biliminin Dünyasal/Laik Karakteri. Tüm bunlarda tanrıbilimsel kurgunun hiçbir izi yoktur. Gördük ki eski Ege dini ile tam bir kopuş olmuştur, ve Olympos politeizmi hiçbir zaman İyonya bilincinde sağlam bir destek noktası bulmadı. Bu nedenle İyonya biliminin kökenlerini herhangi bir türden mitolojik düşüncede aramak bütünüyle yanlıştır. Hiç kuşkusuz Yunanistan'ın Kuzeylilerin egemenliği altına düşmemiş bölgelerinde eski inanç ve kılğılardan birçok kalıntı vardı, ve bunların kendilerini Orfik gizemlerde ve daha başkalarında nasıl yeniden ileri sürdüklerini birazdan göreceğiz; oysa İyonya'nın durumu başka türlüydü. Yunanlılar ancak Akhaların gelişinden sonra o güne dek Hititler tarafından onlara kapatılmış olan Küçük Asya'nın kıyısındaki yerleşim noktalarını kurabildiler,¹ ve orada ne olursa olsun hiçbir gelenek birikimi yoktu. Ege adalarında durum başka türlüydü, ama asıl İyonya geçmişi olmayan bir ülkeydi. Bu en erken İyonya felsefesinin dünyasal karakterini açıklar.

Elimize geçen kalıntılarda *θεός/theos/tanrı* sözcüğünün kullanımı tarafından yanıtlanmamalıdır. İyonyalıların onu "birincil töz"e ve dünyaya ya da bir dünyalar çokluğuna uyguladıkları bütünüyle doğrudur, ama bu daha önce değindiğimiz "yaşsız" ve "ölümsüz" sıfatlarının kullanımından ne daha çoğu ne de daha azı demektir. Dinsel anlamında alındığında "tanrı" sözcüğü her zaman ilk olarak ve herşeyden önce bir tapınma nesnesi demektir, ama bu daha Homeros'ta bile onun biricik anlamı olmaya son vermiştir. Hesiodos'un *Theogoni*'si değişimin en iyi kanıtıdır. Açıkta ki, orada sözü edilen tanrıların birçoğu hiçbir zaman bir tapınma nesnesi olmadı, ve kimileri yalnızca doğal fenomenlerin ya da giderek insan tutkularının kişiselleştirilmeleri idi.² "Tanrı" sözcüğünün bu dinsel-olmayan kullanımı ele aldığımız bütün bir dönemin karakteristiğidir, ve bunu anlamının çok büyük önemi vardır. Bunu yapan hiç kimse bilimi mitolojiden türetme gibi bir yanılgıya düşmeyecektir.³

Bunu bize gösteren başlıca olgu ilkel dinin gök cisimlerini ve göğün kendisini tanrısal olarak ve öyleyse bu dünya üzerindeki herşeyden bütünüyle ayrı bir doğada görürken, İyonyalıların yüzlerini daha başından böyle bir ayrıma karşı döndürmüş olmasıdır, üstelik bunun onlar için büyük olasılıkla popüler inançlar temelinde bütünüyle tanıdık olmuş olmasına karşın. Aristoteles ayrımı daha sonraki bir tarihte yeniden diriltti, ama Yunan bilimi onu reddederek başladı.⁴

kabul ediyorum. ama hiç kuşkusuz "ilksiz-sonsuz" değildi, ve bundan dünya-öncesi devime ilişkin olarak dönü doğurabilecek bir doğada olmuş olması gerektiği dışında herhangi birşey çıkarsayabileceğimizi sanmıyorum.

¹Bkz. Hogarth, *Ionian and the East*, ss. 68vs.

²Hiç kimse Okyanus'a ve Tethys'e ya da giderek Uranus'a bile tapınmadı, ve Fobos ve Deimos'un dinsel anlamda tanrılar olarak görülmeleri ise söz konusu bile olamaz.

³Bunun Mr. Cornford'ın ilginç kitabı *From Religion to Philosophy*'nin (1912) temel yanılgısı olduğunu düşünmeyi göze alıyorum. Kendisi eski "ortak tasarımların" İyonya'da destek noktalarını nasıl tam olarak yitirmiş olduklarını anlamayı başaramamaktadır. Göreceğiz ki batı dinlerini ele almaya geldiği zaman yöntemi daha uygulanabilir, ama orada bile İyonya bilimi ve eski gelenek arasındaki zıtlığı yeterince kabul etmez.

⁴Bu noktanın önemini abartmak olanaksızdır. Bkz. Prof. A. E. Taylor, *Aristotle*, s. 58.

X. Felsefenin Sözde Doğu Kökeni. Doğu bilgeliği dediğimiz şeyin Yunan düşüncesi üzerinde yarattığı etkinin doğası ve düzeyi sorusunu da karşımıza almamız gerekir. Yunanlıların felsefelerini belli bir yolda Mısır'dan ve Babil'den türetmiş oldukları bugün bile yaygın bir düşüncedir, ve öyleyse olanaklı olduğu ölçüde açık olarak böyle bir bildirimim gerçekte ne demek olduğunu anlamaya çalışmalıyız. İlk olarak şimdi Ege uygarlığının ne kadar eskiye dayandığını bildiğimiz için sorunun çok değişik bir görünüş kazandığını gözlemeliyiz. Doğulu olarak görülmüş olan şeylerin çoğu pekala yerli olabilir. Daha sonraki etkilere gelince, Yunan felsefesinin serpilme döneminin hiçbir yazarının onun Doğudan gelmiş olduğu konusunda hiçbir şey bilmediğini belirtmeliyiz. Herodotus eğer herhangi bir biçimde bunu duymuş olsaydı, öyle olduğunu söylemeyi gözardı etmezdi; çünkü bu Yunan dininin ve uygarlığının kökeninin Mısır olduğu konusunda kendi inancını doğrulamış olurdu.¹ Mısırlılar için başka bakımlardan çok büyük saygısı olan Platon açıkça onların felsefi olmaktan çok tecimsel ilgileri olan bir halk olduğunu belirtir.² Aristoteles yalnızca matematiğin Mısır'daki kökeninden³ söz eder (ki geri döneceğimiz bir noktadır), ama eğer bir Mısır felsefesi ile tanışmış olsaydı bunun sözünü etmek uslamamasına daha uygun düşerdi. İlk kez çok daha sonraki bir tarihte, Mısırlı rahipler ve İskenderiyeli Yahudiler Yunan felsefesinin kaynaklarını kendi geçmişlerinde keşfetmede birbirleri ile yarışmaya başladığı zaman, onun Fenike'den ya da Mısır'dan geldiği yolunda belirgin bildirimler görmeye başlarız. Ama sözde Mısır felsefesine yalnızca ilkel mitlerin allegorilere döndürülmesi gibi bir süreç yoluyla varılıyordu. Filon'un Eski Ahit üzerine yorumunu bugün de kendimize göre yargılayabiliyoruz, ve emin olabiliriz ki Mısırlı allegoristler daha da keyfi idiler; çünkü üzerlerinde çalıştıkları gereç çok daha az güvenilirlikti. Örneğin İsis ve Osiris miti ilkin geç Yunan felsefesinin düşüncelerine göre yorumlanır, ve sonra o felsefenin kökensel kaynağı olarak gösterilir.

Bu yorumlama yönteminin yeni-Pisagorcun Noumenios ile doruğuna ulaştığı söylenebilir. Ondan Hıristiyan Savunmacılara geçmiştir. "Platon Attik bir dil konuşan Musa'dan başka nedir?"⁴ diye soran Noumenios'tur. Clement ve Eusebios sözlere çok daha geniş bir uygulama

¹Söyleyebileceğinin tümü Dionysos tapınmasının ve ruhların göçü öğretisinin her ikisinin de Mısır'dan geldikleridir (ii. 49, 123). Bu her iki bildirimim de doğru olmadığını ve her ne olursa olsun doğrudan doğruya felsefeyi ilgilendiren herhangi birşey imlemediklerini göreceğiz.

²*Devlet*'te, 435 e, τὸ θυμοειδὲς / *heyecanlı* Trakyalıların ve İskitlerin, ve τὸ διλοματέος / *meraklı* ise Helenlerin karakteristiğidir dedikten sonra, Platon τὸ φιλοχρήματον / *para canlısı* için Fenike ve Mısır'a dönmemizi söyler. *Yasalar*'da (757 b 6) aritmetik çalışmalarının ancak öğrenenlerin ruhlarından tüm ἀνελευθερία / *dar kafalılık* ve φιλοχρηματία / *tamah giderilecek* olursa değerli olduğunu söyler. Yoksa σοφία / *bilgelik* yerine πανουργία / *kurnazlık* üretiriz, tıpkı Fenikeliler, Mısırlılar ve başka birçok halkın durumunda görebileceğimiz gibi.

³Arist. *Met. A*, I. 981 b 23.

⁴Noumenios, fr. 13 (R. P. 624), Τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μουσῆς ἄττικίζων;

alanı verirler.¹ Rönesansta bu saçmalık başka herşey ile birlikte yeniden diriltildi ve *Praeparatio Evangelica*'dan türetilen belli düşünceler uzun bir süre boyunca konu üzerine kabul edilen görüşlere renk katmayı sürdürdü.² Cudworth Thales ve Pisagoras tarafından öğretilen eski “‘Moschical’ ya da ‘Mosiacial’ felsefe”den söz eder.³ Yunanlıların özgünlüğüne karşı bu derine kök salmış önyargının gerçek kökenini anlamak önemlidir. Bu eski halkların inançlarına modern araştırmadan girmiş değildir; çünkü bunlar kesinlikle ortaya bir Fenike ya da Mısır felsefesi için kanıt olabilecek herhangi birşey çıkarmış değildir. Bu önyargı yalnızca allegori için İskenderiye tutkusunun bir artığıdır.

Hiç kuşkusuz bugünlerde hiç kimse Yunan felsefesinin Doğulu kökeninden yana davayı Clement'in ya da Eusebios'un kanıtları üzerine dayandırmayacaktır; yakın zamanlardaki gözde uslamlama sanatların ve dinin andırımı olmuştur. Denir ki, Yunanlıların sanatlarını ve dinsel düşüncelerinin birçoğunu Doğudan türetmiş olduklarını giderek daha çok görüyoruz; ve ileri sürülür ki, aynı şey büyük olasılıkla felsefeleri için de doğru olacaktır. Bu görünürde geçerli sayılabilecek bir uslamlamadır, ama hiçbir biçimde belirleyici değildir. Bu şeylerin halktan halka aktarılış yolundaki ötsel ayrımı bütünüyle gözardı eder. Özdeksel uygarlık ve sanatlar bir halktan bir başkasına kolayca geçebilir, üstelik ortak bir dilleri olmasa da; ama felsefe ancak soyut dilde anlatılabilir, ve ister kitaplar isterse sözel öğretiler aracılığıyla olsun ancak eğitilmiş insanlar tarafından iletebilir. Şimdi ele aldığımız zamanlarda herhangi bir Doğu dilini bir Mısır kitabını okumaya ya da giderek bir Mısır rahibinin söylemini bile dinlemeye yetecek kadar bilen hiçbir Yunanlı tanımıyoruz, ve geç bir tarihe dek hiçbir zaman Yunanca'da yazan ya da konuşan Doğulu öğretmenlerden söz edildiği duyulmuş değildir. Mısır'daki Yunanlı yolcu hiç kuşkusuz Mısır dilinden birkaç sözcük kapmış olacaktır, ve rahiplerin şu ya da bu yolda kendilerini Yunanlılara anlatmayı başarmış oldukları sorgusuzca kabul edilir.⁴ Ama çevirmenlerden yararlanmış olmalıydılar, ve felsefi düşüncelerin eğitimsiz bir rehber tarafından aktarılmış olmasını düşünmek olanaksızdır.⁵

¹Clement (Strom. i, s. 8, 5, Stählin) Platon'a ö ēξ Ἐβραίων φιλόσοφος/*İbrani filozofu* der.

²Abartılmış Doğu bilgeliği düşünceleri *Encyclopédie* tarafından popülerize edildi, ki yaygınlık ve kalıcılıklarını açıklar. Bailly (*Lettres sur l'origine des sciences*) Doğuların yüksek düzeyde gelişmiş bilimin fragmanlarını yitmiş olan, ama Platon'un Atlantis'inde yaşayanlar ile özdeşleştirdiği bir halktan almış olduklarını varsayıyordu.

³Strabo'ya (xvi. s. 757) göre Sidonlu Mochos'u felsefe tarihine getiren Poseidonios oldu. Atom kuramını ona yükler. Bununla birlikte, Musa ile özdeşleştirilmesi Bybloslu Filon'a bağlı daha sonraki bir oldu bittidir. Filon eski bir Fenike tarihinin Sanchuniathon tarafından yapılan çevirisini yayımladı ve bu Porfiri ve daha sonra Eusebios tarafından kullanıldı.

⁴Herod. ii. 143 (ki burada Hekataios karşısında üstün antikiteyi ile övünürler; Platon, *Tim.* 22 b 3 (ki orada aynı şeyi Solon karşısında yaparlar).

⁵Gomezpey'in halkın bilgeliğini kendi Yunanlı efendisi ile tartışan “yerli gelini” de (*Greek Thinkers*, cilt i, s. 95) beni ikna etmiyor. Gelin büyük olasılıkla hizmetçi kızlarına tuhaf tarımların ayınlarını öğretecekti; ama kocası ile tanrıbilim konuşması olası değildir, felsefe ya da bilim konuşması bir yana.

Ama gerçekte bu halklardan herhangi birinin iletcek bir felsefelerini olduğunu gösterecek bir kanıt buluncaya dek felsefi düşüncelerin iletiminin olanaklı olup olmadığı sorgulamaya değmez bir noktadır. Bugüne dek böyle bir kanıt getirilmiş değildir, ve bildiğimiz kadarıyla Hintliler Yunanlıların yanısıra adı hak eden herhangi birşey üretmiş biricik halk idi. Şimdi hiç kimse Yunan felsefesinin Hindistan'dan geldiğini ortaya sürmeyecektir, ve aslında herşey Hint felsefesinin Yunanistan'ın etkisi altında doğduğu vargısını göstermektedir. Sanskrit yazınının kronolojisi aşırı ölçüde güç bir konudur; ama, görebildiğimiz kadarıyla, büyük Hint dizgeleri tarih açısından çok yakından andırdıkları Yunan felsefelerinden daha sonra gelir. Hiç kuşkusuz Upanishadların ve Budizmin gizemciliği yerel bir gelişme idi; ama felsefeyi sözcüğün sağın anlamında derinden etkilemiş olsalar da, onunla Hesiodos'un ve Orfeuscuların Yunan bilimsel düşüncesi ile ilişkili olduğu kadar ilişkili idiler.

XI. Mısır Matematiği. Bununla birlikte, Yunan felsefesinin Doğu etkilerinden bütünüyle bağımsız olarak doğduğunu söylemek başka birşey olacaktır. Yunanlıların kendileri matematik bilimlerinin Mısır kökenli olduğuna inanıyorlardı, ve Babil gökbilimi konusunda da birşeyler biliyor olmaları gerekir. Felsefenin İyonya'da tam olarak bu iki ülke ile iletişimin en kolay olduğu bir zamanda doğmuş olması bir raslantı olamaz, ve geometriyi Mısır'dan getirmiş olduğu söylenen insanın kendisinin ilk felsefeci olarak da görülmesi imlemlidir. Böylece, eğer yapabilirsek, Mısır matematikçilerinin neyi amaçlamış olduklarını ortaya çıkarmak bizim için büyük önem kazanır. Göreceğiz ki, burada bile Yunanlılar gerçekten özgün idiler.

British Museum'da¹ Rhind koleksiyonunda bir papirus bize Nil kıyılarında anlaşıldığı biçimiyle aritmetik ve geometri üzerine bir bakış açısı sunar. Aahmes adında birinin çalışmasıdır, ve hem aritmetik hem de geometrik bir karakter taşıyan hesaplamalar için kurallar kapsar. Aritmetik problemleri çoğunlukla tahıl ve meyve ölçülerini ilgilendirir ve özel olarak bir dizi ölçünün verili bir sayıda insan arasında bölünmesini, belli ölçülerin verecekleri ekmeklerin ya da bira küplerinin sayısını, ve belli bir iş için işçiler payına düşen ücretleri ilgilendiren soruları ele alır. Gerçekte tam olarak Platon'un Mısır aritmetiği üzerine bize *Yasalar*'da verdiği betimlemeye karşılık düşer. Platon orada çocukların harflerinin yanısıra elmaların ve çelenklerin az ya da çok sayıda insan arasında dağıtılmasındaki problemlerin çözümünü, dövüşçülerin ve güreşçilerin eşlenmelerini ve bunlara benzer şeyleri öğrendiklerini anlatır.² Bu

¹Aşağıdaki bilgilerin çoğunu Cantor'un *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik*'ine borçluyum (cilt i. ss. 46-63). Bkz. ayrıca Gow'un *Short History of Greek Mathematics*, başlıklı çalışması, §§ 73-80; ve Milhaud, *La science grecque*, ss. 91vs. Bu son sözü edilen yapıttaki tartışmanın özel bir önemi vardır, çünkü M. Rodet'nin *Bulletin de la Société Mathématique*'deki denemesi üzerine dayanır (cilt vi.) ve bu deneme kimi önemli bakımlardan Eisenlohr'un daha erken açıklamalara temel olan yorumunu tamamlar.

²Platon, *Yasalar*, 819 b 4. μήλων τέ τινων διανομαί και στεφάνων πλείοσιν ἤμα και ἐλάττοσιν

açıktır ki Yunanlıların λογιστική/*hesap* dedikleri sanatın kökenidir, ve bu sanat büyük olasılıkla Yunanlılar tarafından ona yüksek bir gelişim düzeyi vermiş olan Mısır'dan ödünç alındı; ama Yunanlıların ἀριθμητική/*arimetik*, sayıların bilimsel incelemesi dedikleri şeyin hiçbir izi yoktur.

Rhind papirusunun geometrisi benzer bir karakter gösterir, ve bize Mısır geometrisinin toprağın sellerden sonra yeniden ölçülmesi zorunluluğundan doğduğunu söyleyen Herodotus, onun rahipler kastının yararlandığı boş zamandan geliştiğini söyleyen Aristoteles'ten çok daha haklıdır.¹ Alanları hesaplamak için verilen kurallar alanlar dikdörtgen olduğu zaman sağlamdır. Tarlalar genellikle az çok dikdörtgen oldukları için, bu kılısal amaçlar için yeterli olacaktır. Giderek dik-açılı bir üçgenin eşkenar olabileceği bile kabul edilir. Ama bir piramidin eğimi/*sekt* [= *slope*] denilen şeyi bulmak için kural, beklememiz gerektiği gibi, biraz yüksek bir düzlemedir. Daha açık olarak, “ayak tabanının çapraz uzunluğu,” eş deyişle, tabanın köşegeni, ve *piremusun* ya da “sırt”ın köşegeni verildiğinde, aralarındaki oranı temsil eden bir sayının bulunmasını gerektirir. Bu tabanın köşegeninin yarısının “sırt” ile bölünmesi yoluyla yapılır, ve açıktır ki böyle bir yöntem pekala görgül olarak bulunabilir. Böyle bir kural bağlamında temel trigonometriden söz etmek bir anakronizm olarak görünür, ve Mısırlıların daha ileri gittiklerini düşündürecek hiçbir şey yoktur.² Yunanlıların onlardan bu kadarını öğrenmiş olmaları olasılığı yüksektir, ama göreceğiz ki daha başından onu örneğin denizdeki gemiler gibi erişilemez nesnelerin uzaklıklarını ölçmede kullanma yönünde genelleştirdiler. Büyük olasılıkla bu genelleme idi ki onları bir geometri bilimi düşüncesine götürdü. Bu bilim gerçekte Pisagorcuların yarattığı idi, ve Yunanlıların çok geçmeden öğretmenlerinden ne kadar ileri gittiklerini Demokritos'a yüklenen sözlerden görebiliriz (fr. 299): “Birçok bilgili insanı dinledim, ama hiç kimse, giderek Mısırlı *arpedonaptlar* denilen insanlar bile, henüz tanıtlama eşliğinde çizgilerden şekiller çizmede beni aşabilmiş değildir.”³ Şimdi ἀρπεδονάπτης/*arpedonaptēs* sözcüğü Mısırcı değil ama Yunanca'dır. “İp-bağlayıcı”⁴ demektir, ve en eski Hint geometri incelemesine *Sulvasutras* ya da “ipin kuralları” denmesi çarpıcı bir çakışmadır. Bu şeyler kenarları 3, 4, 5 olan ve her zaman bir dik açısı bulunan üçgenin kullanımını gösterir. Bildiğimiz

ἀρποττότων ἀριθμῶν τῶν αὐτῶν, καὶ πυκτῶν καὶ παλαιστῶν ἐφεδρείας τε καὶ συλλήξεως ἐν μέρει καὶ ἐφεξῆς καὶ ὡς περὶ καὶ γίνεσθαι. καὶ δὴ καὶ παίζοντες, φιάλας ἅμα χρυσοῦ καὶ χαλκοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τοιοῦτων τινῶν ἄλλων κεραννύντες, οἱ δὲ καὶ ὄλας πῶς διαδιδόντες.

¹Herod ii. 109; Arist. *Met. A*, I. 981 b 23

²Bu yönemin daha tam bir açıklaması için bkz. Gow, *Short History of Greek Mathematics*, ss. 127vs; ve Milhaud, *Science grecque*, s. 99.

³R. P. 188. Belirtmek gerek ki, Diels şimdi bu fragmanı düzmece olarak görür, (*Vors.* 3 ii. s. 124). Onun gerçekte Yunan biliminin türevsel karakterini göstermek için amaçlanmış bir İskenderiye düzmesinden alındığını düşünür ve gene de Yunan biliminin üstünlüğünde diretir. Bu nasıl olursa olsun, ἀρπεδονάπται sözcüğü hiç kuşkusuz gerçek bir sözcüktür, ve metinde ondan yapılan çıkarsama akladır.

⁴ἀρπεδονάπτης sözcüğünün gerçek anlamı ilkin Cantor tarafından belirtildi. Bir çiçek tarhını düzenleyen bahçıvan “arpedonaptların” gerçek temsilcisidir.

gibi bu erken bir tarihten başlayarak Çinliler ve Hindular arasında kullanılıyordu ve onu hiç kuşkusuz Babil'den almışlardı. Göreceğimiz ki Thales büyük olasılıkla onun kullanımını Mısır'da öğrendi.¹ Bu halklardan herhangi birinin onun özelliklerinin kuramsal bir tanıtlamasını verme sıkıntısına girdiğini düşünmek için hiçbir neden yoktur, ama Demokritos hiç kuşkusuz bunu yapabilecekti. Bununla birlikte, göreceğimiz gibi, Thales'in Rhind papirusunun ötesine geçen herhangi bir matematiksel bilgisinin olduğu konusunda herhangi bir gerçek kanıt yoktur, ve matematiğin Yunanistan'da sözcüğün sağın anlamında onun zamanından sonra doğduğu vargısını çıkarmalıyız. Bu bağlamda tüm matematiksel terimlerin kökenlerinde yalnızca Yunanca olmaları anlamlıdır.²

XII. Babil Gökbilimi. İyonyalıların bilimlerini türetmiş olmaları gereken öteki kaynak Babil gökbilimidir. Hiç kuşkusuz, Babilliler erken bir tarihten başlayarak gökyüzünü gözlemişlerdi. Durağan yıldızların, özellikle zodyaktakilerin takım yıldızlar olarak planlarını çıkarmışlardı.³ Bu gözlem temelli gökbilimin amaçları için yararlıdır, ama kendinde daha çok mitolojiye ya da folklorla aittir. Gezegenleri ayırdetmiş ve adlandırmış ve görünürdeki devimlerini saptamışlardı. Duraklarını ve geriye doğru devimlerini iyi biliyorlardı, ve gündönümleri ve güneşitlikleri ile tanışık idiler. Ayrıca tutulmaların oluşlarını da bilicilik amaçları uğruna geri dönüşlerini tahmin etmek için kaydediyorlardı. Ama bu gözlemlerin eskilik ya da doğruluklarını abartmamalıyız. Uzun bir süre önce Babillilerin doyurucu bir takvimleri vardı, ve istenebilir görüldüğü zaman yalnızca araya bir on üçüncü ayı ekleyerek yılı doğru tutuyorlardı. Ama bu güvenilir bir kronolojiyi olanaksızlaştırıyordu, ve bu nedenle Nabonassar evresi (İÖ 747) denilen zamandan önce gökbilimsel amaçlar için elde hiçbir veri yoktu ve olamazdı. 1907'ye dek gün ışığına çıkmış gerçekten bilimsel karakterli en eski gökbilimsel belge Kambyes'in

¹Bkz. Milhaud, *Science grecque*, s. 103.

²Bkz. örneğin κύκλος/*daire*, κλινῶρος/*silindir*. Çok sık olmak üzere bu terimler aletlerin adlarından türetilirler, örneğin γνῶμων/*bilen*, ki marangozun gönyesidir, ve τομεύς/*kesen*, "sektör," ki bir ayakkabıcının bıçağıdır. Πυραμίδς/*piramit* sözcüğü zaman zaman bir kuraldışı olarak görülür ve Rhind papirusunda kullanılan ama "piramit" anlamına gelmeyen *piremus* teriminden türetilmiştir (s. 22); ama o da Yunanca'dır. Πυραμίδς (ya da πυραμοῦς) bir "buğday-çöregi" demektir ve σησαμίδς (ya da σησαμοῦς) ile andırım üzerine πυροί/*buğday* sözcüğünden oluşturulur. Yunanlıların Mısır eşyalarına şakacı adlar verme gibi bir eğilimleri vardı. Bkz. κροκόδειλος, ὄβελίσκος, στρουθός, καταράκτης (sözlemler olarak "oluk"). Adlarını Abu-Simbel'deki büyük heykel üzerine kazıyan paralı-askerlerin argolarının bir yankısını duyar gibi oluruz.

³Bu zodyağı her biri 30° olan on iki burca bölmek ile bütünüyle aynı şey değildir. Bunun İÖ altıncı yüzyıldan önceye giden hiçbir kanıtı yoktur. Yine belirtmek gerek ki, takım yıldızlar için belli bir sayıda ad Yunanlılara Babil'den ulaşılmış görünürken, bunların çoğu Yunan mitolojisinden ve onun Girit, Arkadia ve Boetia'da yerleşmiş olan en eski katmanından türetilmiştir. Bu takım yıldızların daha "Minos" zamanlarında iken adlandırılmış oldukları vargısına işaret eder. Andromeda ve akrabaları tarafından doldurulan oransız yer Girit ve Filistia'nın yakın ilişkisi içinde oldukları zamanı belirtir. Burada "yıldız mitolojisi" tarafından karartılmış bir ipucu vardır.

hükümlerine yıllarına düşen İÖ 523 tarihinden kalmaz; oysa Pisagoras Kroton'daki okulunu çok daha önceden kurmuştu. Dahası, Babil'in gözlem gökbiliminin altın çağına şimdi Büyük İskender'den sonraki döneme, Babil'in bir Helenistik kent olduğu zamana düştüğü düşünülmektedir. O zaman bile, gözlemlerde büyük bir doğruluğa ulaşılmasına karşın, ve İskenderiye gökbilimcilerine yararlı olan verilerin toplanmasına karşın, Babil gökbiliminin görgül aşamanın ötesine geçmiş olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur.¹

Göreceğiz ki, Thales büyük olasılıkla Babillilerin tutulmaları tahmin etmelerini sağlayan döngüyü biliyordu (§ 3); ama Yunan biliminin öncülerinin Babil gözlemlerinin ayrıntılı bir bilgisini edinmiş olduklarını sanmak yanlış olacaktır. Gezegenlerin Babil kaynaklı adları Platon'un ileri yaşlarının yazılarından daha erken bir tarihte görünmez.² Gerçekten de en erken kozmolojistlerin gezegenlere hiç dikkat etmediklerini göreceğiz, ve durağan yıldızlar konusunda ne düşündüklerini söylemek güçtür. Bu kendinde onların kendi başlarına başladıklarını ve Babil gözlemlerinden bütünüyle bağımsız olduklarını gösterir, ve kaydedilen gözlemler ancak İskenderiye zamanlarında tam olarak erişilebilir oldu.³ Ama İyonyalılar onları bilmiş olsalardı bile, özgünlükleri sürerdi. Babilliler gök fenomenlerini astrolojik amaçlar için kaydediyorlardı, herhangi bir bilimsel ilgiden ötürü değil. Gördüklerini en kaba yolda olmanın dışında açıklama girişiminde bulduklarını gösteren hiçbir kanıt yoktur. Öte yandan, Yunanlılar iki ya da üç kuşak içinde belirleyici önemde en azından üç buluş yaptılar. İlk olarak, dünyanın bir küre olduğunu ve herhangi birşey üzerine dayanmadığını buldular.⁴ İkinci olarak, ay

¹Tüm bunlar Peder Kugler'in araştırmaları tarafından kuşkunun ötesine yerleştirilmiştir (*Sternkunde und Sternendienst in Babel*, 1907). Sonuçlarının Schiaparelli tarafından *Scientia*'da, büyük gökbilimcinin son çalışmasında çok ilginç bir açıklaması ve tartışması vardır (cilt iii. ss. 213vs ve cilt iv. ss. 24vs). Bu tartışmalar ikinci yayımı hazırladığım sıralarda elimde bulunmuyordu ve bu nedenle Babil gökbilimine kimi bütünüyle gereksiz ödünler verdim. Özel olarak, Ginzler'in (*Klio*, i. s. 205) kimi gözlemleri tarafından Babillilerin güneşitliklerinin gerilemesini gözlemiş olabileceklerini kabul etmeye götürüldüm, ama şimdiki bilgimizin ışığında bu aşağı yukarı olanaksızdır. Schiaparelli'nin ikinci makalesinde (*Scientia*, iv. s. 34) konu üzerine iyi bir not bulunmaktadır. Babillilerin erken bir tarihten başlayarak gökbilimsel verilerin bir kaydını yapamamış olmalarının başlıca nedeni ayınlı ve güneş yılını birlikte tutmak için hiçbir yöntemlerinin olmamasıdır, ve Mısır'ın Sothis dönemi tarafından sağlanan türde herhangi bir denetim de yoktur. Ne $\delta\kappa\alpha\tau\epsilon\tau\eta\rho\varsigma$ (sekiz yıllık döngüler) ne de $\epsilon\tilde{\nu}\nu\epsilon\alpha\kappa\alpha\iota\delta\epsilon\kappa\alpha\tau\eta\rho\varsigma$ (ondokuz yıllık döngüler) İÖ altıncı yüzyılın kapanışına dek onlar tarafından bilinliyordu. Bunlar katıksız Yunan buluşlarıdır.

²Klasiksel Yunan yazınında Ἑσπερος ve Ἑωσφόρος (akşam yıldızı ve sabah yıldızı) dışında hiçbir gezegenden adı ile söz edilmez. Parmenides (ya da Pisagoras) ilkin bunları tek bir gezegen olarak kabul ettiler (§ 94). Merkür kendi adıyla ilk kez *Timaeus*'ta, 38 e, görünür, ona *Ἐπίμ.*'de, 987 b vs., başka tanrısal adlar verilir ve bunların "Suriye" dilinde oldukları söylenir. Yunanca Φαίνων , Φαέθων , Πυρόεις , Φωσφόρος , Στίλβων adları hiç kuşkusuz daha eskidir, ama daha önce görünmezler.

³Onlara en erken gönderme Platon'un *Mektuplar*'ındadır (*Epinomis*) 987 a. Ayrıca Aristoteles de onlara göndermede bulunur, *De caelo*, B, 12. 292 a 8.

⁴Berger'in (*Erdkunde*, ss. 171vs) dünyanın küreselliğinin Mısır'da ve Babil'de bulunduğu yolundaki görüşü bildiğim tüm kanıtlar tarafından açıkça çürütülmektedir.

ve güneş tutulmalarının gerçek kuramını buldular; ve, bununla yakın bağıntı içinde, üçüncü olarak yeryüzünün dizgemizin özeği olmadığını, ama kendisinin gezegenler gibi bir özek çevresinde döndüğünü görmeye başladılar. Çok geçmeden, belli Yunanlılar, en azından geçici olarak, çevresinde yeryüzünün ve gezegenlerin döndüğü özeği güneş ile özdeşleştirme biçimindeki son adımı attılar. Bu buluşlar uygun yerlerinde tartışılacaktır; burada onlara yalnızca Yunan gökbilimi ve onu öncelemiş olan herşey arasındaki uçurumu göstermek için değinilmiştir. Öte yandan, Yunanlılar astrolojiyi reddettiler, ve bu iö üçüncü yüzyıla dek aralarına getirilmedi.¹

Tüm bunları Yunanlılar ne felsefelerini ne de bilimlerini Doğudan ödünç aldılar diyerek toparlayabiliriz. Bununla birlikte, Mısır'dan belli ölçme kuralları aldılar ki, bunlar, genelleştirildiklerinde, geometriyi ortaya çıkardı; bu arada Babil'den gök fenomenlerinin döngülerde yinelediğini öğrendiler. Bu bilgi parçasının hiç kuşkusuz bilimin doğuşu ile çok büyük ilgisi vardı; çünkü Yunanlıya hiçbir Babillinin düşlemediği türde daha öte soruları düşündürecekti.²

XIII. Erken Yunan Kozmolojisinin Bilimsel Karakteri. İncelemek üzere olduğumuz felsefenin bilimsel karakteri üzerinde direktmek zorunludur. Görçük ki Doğulu halklar olguların birikimi açısından Yunanlılardan önemli ölçüde ileride idiler, ama bu olgular herhangi bir bilimsel amaç uğruna gözlenmiş değildi, ve hiçbir zaman evrene ilişkin ilkel görüşün düzeltilmesi gerektiğini düşündürmediler. Bununla birlikte, Yunanlılar onlarda açıklamaya döndürülebilecek birşeyler gördüler, ve bir halk olarak hiçbir zaman *Chacun prend son bien partout où il le trouve* düzgüsü üzerine davranmada ağır olmadılar. Herodotus'un betimlediği gibi Solon'un Krösus'u ziyareti, tarihsel olmaktan ne denli uzak olursa olsun, bize bu tin üzerine yeterli bir görüş verir. Krösus Solon'a "bilgeligi ve gezileri" hakkında çok şey işittiğini ve, bilgi sevgisinden (φιλοσοφείων), pekçok ülkede görülecek olanı görme uğruna (θεωρίης εἴνεκεν) nasıl yolculuklar yaptığını duyduğunu söyler. Gerçekte θεωρίη,

¹Astrolojiye Yunanlılar arasında en erken gönderme Platon'da, *Tim.* 40 c 9, görünür (kavuşumlar, karşıtlıklar, örtülmeler). Φόβους καὶ σημεῖα τῶν μετὰ ταῦτα γενησομένων τοῖς οὐ δυναμένοις λογίεσθαι πέμπουσιν. Bu bütünüyle geneldir, ama Theophrastus daha ayrıntılı idi. Bkz. Proklus'un su pasaj üzerine yorumu: Θεωμισιωτάτην εἶναι φησὶν ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν χρόνοις τῆν τῶν Χαλδαίων θεωρίαν τὰ τε ἄλλα προλέγουσαν καὶ τοὺς βίους ἐκάστου καὶ τοὺς θανάτους καὶ οὐ τὰ κοινὰ μόνον. Stoacılar ve özellikle Poseidonios astrolojinin Yunanistan'a getirilmesinden sorumlu idiler, ve sonraki günlerde bilinen tam olarak gelişmiş dizgenin Stoik εἰμαρμένη/ γαζερί öğretisi üzerine dayandığı yakınlarda gösterilmiştir. Bkz. Boll'un çok önemli makalesi, *Neue Jahrb.* xxi. (1908), s. 108.

²Bu sorunun Platonik açıklaması *Epinomis*'te, 986 e 9 vs., bulunacaktır, ve λάβωμεν δὲ ὡς ὅτι περ ἂν Ἑλλήνης βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται sözleri ile özetlenir (987 d 9). Özel olan nokta Theon (Adrastos) tarafından açıkça belirtilir, *Exp.* s. 177, 20 Hiller. Khaldeanlar ve Mısırlılardan ἄνευ φυσιολογίας ἀτελεῖς ποιούμενοι τὰς μεθόδους, δέον ἅμα καὶ φυσικῶς περὶ τούτων ἐπισκοπεῖν· ὅπερ οἱ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀστρολογήσαντες ἐπειρῶντο ποιεῖν, τὰς παρὰ τούτων λαβόντες ἀρχὰς καὶ τῶν φαινομένων τηρήσεις olarak söz eder. Bu olguların doğru olarak bilindiği İskenderiye'de kabul edilen görüşü verir.